YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop journal

№4

ISSN: 2992-8982

https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

2025

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 362 sahifa.
E'lon qilishga 2025-yil 7-aprelda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:
Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Viktorovna, Candidate of Economic Sciences (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:
""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali
O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Цифровизация социально-трудовых отношений: вызовы и перспективы для работников 18
Абдумухтаров Анваржон Акрамжонович

Oʻzbekistonda faoliyat koʻrsatayotgan soliq toʻlovchi yuridik shaxslarning iqtisodiy faoliyatini ragʻbatlantirish masalalari 26
Toʻxtaboyev Nuriddin Isomiddin oʻgʻli

Ecotourism in Protected Areas: A Literature Review 32
Ismoilova Maftuna Mamat qizi

Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida xizmatlar sohasini rivojlantirishning hududiy xususiyatlari 38
Primova Shaxlo Jumayevna

Statistik baholash va ekonometrik modellashtirish orqali biznes rivojlanish tendensiyalarini samaradorligini baholash 43
Xabibullayev Ibrohim, Saidova Marhabo Xabibullo qizi

Tijorat banklarida xususiy kapital hisobi va auditini takomillashtirish 52
Qodirova Zilola Maxmud qizi

Qoʻshilgan qiymat soligʻi maʼmuriyatchiligining ilgʻor xorij tajribasi 57
Erkayev Nodir Xudayberdiyevich

Oʻzbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yoʻnalishlari 71
Madraximova Zulfiya Nurmatovna, Ishankulova Komila Kurbanovna, Ortiqboeva Aziza Xolmurza qizi, Omonkulova Roʻzigul Akmaljon qizi

Challenges and opportunities in implementing green economy indicators in uzbekistan's industrial sector under the fourth industrial revolution 76
Shodmonov Ruslan Golib ugli, Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich

Rivojlangan mamlakatlarga ishchi kuchi oqimi va Oʻzbekiston mehnat bozoridagi oʻzgarishlar 89
Tilabova Kumush Farhod qizi

Mamlakatda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish 95
Yuldashboyev Azizulloh Bunyodbek oʻgʻli, Matkarimov Inomjon Baxtiyorovich

"Taʼlim muassasalarida moliyaviy resurslarni samarali rejalashtirish va boshqarish" 101
Bauyetdinov M.J., Medetbayeva D.T.

Enhancing utilization and minimization of renewable energy systems in uzbekistan 105
Toyirova Hamida Umedovna

Tijorat banklari daromadini oshirishda aholining savodxonligi va xulq atvorining roli 114
Shakhlo Davirova

2020–2024-yillarda oʻzbekistondagi iqtisodiy oʻsish dinamikasi 120
Akbarov Nodir, Ibodullayev Navroʻzbek

Oʻzbekistonda xalqaro moliyaviy institutlarning yashil moliyalashtirish jarayonidagi roli va strategik yoʻnalishlari 125
Gulmira Axmadjonova Xabibulla qizi

Sugʻurta tizimiga raqamli texnologiyalarning taʼsiri 133
Uzaqova Kamola Bexzodovna, Yahyoyev Bahriddinxon Bahroil oʻgʻli

Improving payment services practices in commercial banks: strategies for efficiency and security 138
Mamayusuf Abdusamatov

Jahon moliya tizimi: asosiy tendensiyalar va rivojlanishning innovasion yoʻnalishlari 143
Ataniyazov Jasurbek Xamidovich

Повышение конкурентоспособности экологического туризма Узбекистана путём развития всесезонных горных туристических центров 150
Ахмедходжаев Равшан Темурович

Xoʻjalik yurituvchi subyektlar tashqi iqtisodiy faoliyatida valyuta operatsiyalarini takomillashtirish 157
Safarov Alisher Ibrohim oʻgʻli

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Oliy ta'lim tizimini miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari asosida baholashning kompleks metodologiyasi 163
Hakimova Mushtariybonu Hamid qizi, Bozorova Muazzam Hamid qizi

Ko'chmas mulkni boshqarish samaradorligini baholashning uslubiy yondashuvlari 167
Mirdjalilova Dildora Shuxratovna

Xizmatlar sohasini rivojlantirishda kichik biznesning ahamiyati va uning innavatsion rivojlantirishdagi muhim xususiyatlari 173
Ulmasova Oygul Baxtiyorovna

Результаты долгосрочного прогнозирования и стратегического анализа эффективной организации современного управления жилищным фондом 178
Бердиева Дилфуза Ахатовна

Improving long-term assets accounting and auditing 184
Gulboy Yusupov

Davlat budjeti va xususiy sektor ishtirokida oliy ta'limni moliyalashtirishning optimal modeli 189
Bozorov Alisher Ro'zimurodovich

Xufyona iqtisodiyotni qisqartirishda soliq islohotlari va raqamli texnologiyalar: O'zbekiston tajribasi va xalqaro yondashuvlar 193
Choriev Makhmayokub, Karimov Mamurbek, Xamrayev Olimjon, Urazov Mansur

Bank aksiyalarining bozordagi narx dinamikasi va unga ta'sir etuvchi omillar 200
Nomozov Samandar Shuxrat o'g'li

Sanoatda rivojlanish kafolati: moliyaviy boshqaruvni raqamli transformatsiya orqali avtomatlashtirish 206
To'qliyev Abdirauf Bahodir o'g'li

Inson kapitalini rivojlantirishning jamiyat farovonligi, aholi daromadlariga ta'siri 214
Bozorova Saxobat Abdujapparovna

Анализ конкурентной среды: методология, примеры и этапы процесса 219
Садикова Раъно Абдуллаевна

Tijorat banklarida muammoli kreditlarning nazariy asoslari va ular bilan ishlash mexanizmining zaruriyati 225
Salixova G.J

Iqtisodiyotda energiya xavfsizligiga erishishning xorij tajribasi 230
Samandarov Og'abek Alisher o'g'li

Measuring methodologies of influence of the esg factors 235
Tolipova Feruza Alisherovna

Совершенствование налогового администрирования в условиях экологически устойчивого развития 240
Омонов Отажон Журакулович

Moliyaviy vositalar asosida erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish strategiyasini takomillashtirish 249
Quziev Ravshan Ramazanovich

Методологические аспекты внедрения управленческого учета в университетах Узбекистана 253
Каршиева Мохинур Олим кизи

Budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish (tibbiyot muassasalari misolida) 257
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich

Умные города как фактор экономического развития 261
Нозима Кахрамоновна Хакбердиева

Перспективы зеленого фактора экономического роста в Республики Узбекистан 266
Исламова Насиба Улугбек кизи, Абдурашидов Отабек Улугбекович, Мамасалиева Мукаддас Ибадуллаевна

Qurilish korxonalarida sifat menejmentini joriy qilish mexanizmlarini takomillashtirish 270
Ergashev O'tkir, Saidov Mash'al Samadovich

Xorazm viloyatida eksportni rivojlantirish uchun potensial imkoniyatlar va ularni baholash 275
Fozil Xolmurotov

Maishiy xizmatlar sohasini davlat tomonidan tartibga solishning nazariy jihatlari 282
Quliyev Begimqul Melikovich

O‘zbekiston hududlarida chakana kreditlashning o‘sishi.......289
Eshqobulova Charos O‘roq qizi

Empowering uzbekistan’s grain enterprises: innovative strategies for sustainable growth and operational efficiency.......292
Kurbanova Dildora Abdurakhmanovna

Kapital investitsiyalarga doir axborotlarni xususiy kapital to‘g‘risidagi hisobotda aks ettirish uslubiyatini takomillashtirish.......298
Boronov Bobur Farxodovich, Muxammadiev Zarrux Umarovich

To‘qimachilik korxonalarining yashil iqtisodiyotga o‘tishi va yengil sanoat korxonalarini muqobil energiyadan samarali foydalanish yo‘llari.......303
Xolbekova Feruzaxon Rasulovna, Jalolova Aziza Jalol qizi

Research on the effects of interest rate, inflation rate and gross domestic product (GDP) on the level of foreign direct investment (FDI) inflows (evidence from Uzbekistan).......307
Azimov Shakhzod

Organik mahsulotlar eksportini rag‘batlantirishda maqsadli bozorlarga yo‘naltirilgan marketing strategiyalari.......314
Xidirov Shohrux Bobir o‘g‘li

Korxona iqtisodini barqarorligini ta’minlash masalalari.......319
Abdullayev Maqsud Abdumaxmudovich

Внедрение инновационных методов управления человеческих ресурсов в строительных компаниях.......323
Джураева Гузаль Шавкатовна

Sug‘urta zararlarini baholashda sun’iy intellektni qo‘llash istiqbollari.......328
Shoraximova Zilola Nasirdjonovna

O‘zbekiston Respublikasi mahalliy budjet tizimini moliyalashtirish masalalari.......332
Qo‘ldoshev Diyor O‘rol o‘g‘li

Raqamli texnologiyalar asosida raqamli ekotizimlar va ularning biznes-jarayonlarga ta’sirini aniqlashga ilmiy qarashlar tahlili.......336
Suvanova Dilnoza Dilmurod qizi

Innovatsion salohiyatni oshirish asosida qurilish materiallari sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish.......342
Xaydarova E’zoza Shukurullayevna

Agrosanoat klasterlarida xarajatlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida hisobga olishni rivojlantrish.......347
Toshpo‘latov Azizbek Shermuxamadovich

Aholi turmush darajasini dinamik kontekstli normallashtirish va moslashuvchan vaznlar usuli orqali baholash.......352
Xolto‘rayev Islom Ilhomovich, Ollokulova Feruza Mansurovna

O‘zbekiston Respublikasida xufiyona iqtisodiyotini qisqartirish va mamlakat rivojlanishiga uning ta’siri.......358
Baxtiyorov Sherali Muzaffarovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA XUFIYONA IQTISODIYOTINI QISQARTIRISH VA MAMLAKAT RIVOJLANISHIGA UNING TA'SIRI

Baxtiyorov Sherali Muzaffarovich
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi
"Davlat moliyasi va xalqaro moliya" mutaxassisligi magistranti
ORCID: 0009-0009-2140-3363

Annotatsiya: Ushbu maqolada xufiyona iqtisodiyotning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri va uni qisqartirish yo'llari bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan. Rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o'rganish va xufiyona iqtisodiyotni kamaytirish asosida O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqolaning asosiy masalalari va farazlari hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Xufiyona iqtisodiyot, yashirin iqtisodiyot, soliq tizimi, korrupsiya, davlat siyosati, iqtisodiy islohotlar, davlat, qonunchilik.

Abstract: This article puts forward practical proposals on the impact of the shadow economy on the economy of Uzbekistan and ways to reduce it. The article's main questions and hypotheses are ensuring the sustainable development of Uzbekistan's economy based on studying the experience of developed countries and reducing the shadow economy.

Key words: Fictitious economy, shadow economy, tax system, corruption, state policy, economic reforms, state, legislation.

Аннотация: В данной статье выдвинуты практические предложения по влиянию теневой экономики на экономику Узбекистана и пути ее сокращения. Основными вопросами и гипотезами статьи являются обеспечение устойчивого развития экономики Узбекистана на основе изучения опыта развитых стран и сокращения теневой экономики.

Ключевые слова: Фиктивная экономика, теневая экономика, налоговая система, коррупция, государственная политика, экономические реформы, государство, законодательство.

KIRISH

Xufiyona iqtisodiyot insoniyat jamiyatida davlat boshqaruvi shakllanishining dastlabki davrlaridan boshlab mavjud bo'lib, hozirgi vaqtga kelib dunyoning barcha mamlakatlari uchun dolzarb muammoga aylangan. Xufiyona iqtisodiyotning rivojlanishi miqyoslari har bir mamlakatning rivojlanish darajasi, undagi ijtimoiy-iqtisodiy holatiga va iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish va boshqarish xususiyatlariga bog'liqdir. Shuning uchun har bir mamlakat iqtisodiyotida xufiyona iqtisodiyotning o'rni va roli ham turlichadir. Tadqiqotlar va kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, xufiyona iqtisodiyotning miqyoslari rivojlangan mamlakatlarda birmuncha kamroq, rivojlanayotgan, shuningdek, bozor iqtisodiyotiga o'tish maqsadida chuqur islohotlarni amalga oshirayotgan sobiq sotsialistik mamlakatlarda kengdir [1].

Xufiyona iqtisodiyot davlatning iqtisodiy boshqaruv tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, moliyaviy resurslarning rasmiy aylanmasini cheklaydi va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka xavf tug'diradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xufiyona iqtisodiyotni tahlil qilish rivojlanayotgan mamlakatlar misolida ingliz sotsiologi K.Xart tomonidan birinchilar qatorida boshlandi. U norasmiy iqtisodiyot atamasini ilmiy muomalaga kiritdi. Daromad olishning formal va noformal shakllari o'rtasidagi farq ish haqi va o'zini o'zi ish bilan band qilish asosida topilgan daromad

o'rtasidagi farq sifatida izohlandi. P. Gutman xufiyona iqtisodiyot ko'lamiga va roliga e'tibor qilish lozimligini asosladi.

XX-asrning 70-yillar ikkinchi yarmi 80-yillarning boshlarida rivojlangan mamlakatlar olimlari va siyosatchilari amaldagi iqtisodiyot ko'lamlari rasmiy iqtisodiyot ko'lamlaridan ortiqroq ekanligini aniqladilar. E. Feyg xufiyona iqtisodiyot ko'lami 70-yillarning oxirida AQSh rasmiy YalMning uchdan bir qismini tashkil etishini baholadi. Bu baho AQSh Kongressining Iqtisodiy qo'mitasida maxsus muhokama qilindi. E.Faygning fikriga ko'ra, har bir alohida xufiyona iqtisodiyot turining tavsifi uning vakillari buzadigan institutsional qoidalar to'plami bilan belgilanadi, ya'ni ularning faoliyati qoidalar va normalarning o'rnatilgan tizimi doirasidan tashqariga chiqadi yoki uni chetlab o'tadi va, o'z navbatida, o'lchanmaydi va ijtimoiy jihatdan hisobga olinmaydi [2].

Xufiyona iqtisodiyotning namoyon bo'lish shakllaridan biri bo'lgan korrupsiya jamiyat taraqqiyotiga nihoyatda salbiy ta'sir etadi. Shu boisdan korrupsiyaga qarshi kurash va uning oldini olish masalalari barcha mamlakatlar uchun dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining barcha qatlamlari, eng yaxshi mutaxassislar jalb qilinmas ekan, jamiyatimizning barcha a'zolari, ta'bir joiz bo'lsa, "halollik vaksinasi" bilan emlanmas ekan, o'z oldimizga qo'ygan yuksak marralarga erisha olmaymiz. Biz korrupsiyaning oqibatlari bilan kurashishdan uning barvaqt oldini olishga o'tishimiz kerak",-deb jamiyat oldiga muhim vazifani belgilab berdi [3].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Ilmiy tahlil jarayonida xufiyona iqtisodiyotdagi kuzatuv, qiyoslash, statistik ma'lumot kabi usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi 2024-yilda iqtisodiyotining kuzatilmaydigan hajmi 505 trln so'mdan oshib, yalpi ichki mahsulotning 34,8 foizini tashkil etdi. Yashirin iqtisodiyotning asosiy qismi qishloq xo'jaligi, qurilish va xizmat ko'rsatish sohalariga to'g'ri keladi.

Kuzatilmaydigan iqtisodiyot-doimiy statistika kuzatuvlarida to'liq yoki qisman qamrab olinmagan, shuningdek, statistika ko'rsatkichlarida aks ettirishda bilvosita usullar orqali baholanadigan iqtisodiy faoliyat turlari.

Norasmiy iqtisodiyot-uy xo'jaliklari yoki jismoniy shaxslar tomonidan belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tmagan holda amalga oshiriladigan ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) bilan bog'liq iqtisodiy faoliyat.

Yashirin iqtisodiyot- qonun bilan man etilmagan, ammo soliqqa tortilmaslik va qonun hujjatlari talablariga rioya qilmaslik maqsadida davlat organlaridan ataylab berkitilgan iqtisodiy faoliyat.

2024-yilda O'zbekistonda yalpi ichki mahsuloti (YaIM) 6,5 foizga o'sib, 1,45 trln so'mni (deyarli 115 mlrd dollarni) tashkil etdi.

2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda kuzatilmaydigan (norasmiy va yashirin) iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi 505 trln 650,1 mlrd so'mni, uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi esa 34,8 foizni tashkil etdi.

Norasmiy iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi 383 trln 643,7 mlrd so'm va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 26,4 foiz bo'ldi. Yashirin iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi esa 122 trln 6,5 mlrd so'mni, uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 8,4 foizni tashkil etdi.

Norasmiy va yashirin iqtisodiyot hajmining tarmoqlar bo'yicha tarkibida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi 63,6 foizni, qurilish 41,3 foizni, xizmatlar sohasi 40,1 foizni va sanoat 8,9 foizni tashkil etgan.

Avvalroq O'zbekistonda Xalqaro valyuta jamg'armasi rahbarligida "kuzatilmaydigan" iqtisodiyot hajmini baholash bo'yicha tadqiqot o'tkazilgan edi. Uning natijalariga ko'ra, 2024-yili O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti 1,192 kvadrillion so'mni tashkil etdi (101,6 mlrd dollar). Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, yalpi ichki mahsulot hajmi qayta ko'rib chiqilishidan oldin YaIM 1,066 kvadrillion so'mni tashkil qilgan. Kuzatilmaydigan iqtisodiyotni hisobga olish nominal ko'rsatkichning 11,8 foizga o'sishiga olib keldi, bu qo'shimcha 125,6 trln so'm (10,7 mlrd dollar) degani.

Dekabr oyida Davlat soliq qo'mitasi raisining birinchi o'rinbosari Mubin Mirzayev O'zbekiston besh yil ichida yashirin iqtisodiyotni ikki barobarga qisqartirishni va 2025-yilgacha budjetga qo'shimcha 20 trln so'm jalb qilishni rejalashtirayotganini aytgandi. Bu maqsadda soxta tadbirkorlik, narxlarni manipulyatsiya qilish va soliq to'lashdan bo'yin tovlash sxemalari ustidan nazorat kuchaytiriladi.

2023-yilning sentyabr oyida ekspertlar tomonidan yashirin iqtisodiyot hajmi 32 mlrd dollar (YaIMning qariyb 40 foizi) deb baholangan edi. O'shanda asosiy tarkibiy qismlar ikkilamchi uy-joy va avtomobil bozori, qishloq xo'jaligi, norasmiy savdo va xizmat ko'rsatish sohasi ekani aytilgandi.

O‘zbekistonda besh yil ichida yashirin iqtisodiyotni ikki barobar qisqartirish va 2025-yil uchun budjetga qo‘shimcha 20 trillion so‘m jalb etish rejalashtirilmoqda.

2025-yil uchun “Eng asosiy, nozik masala, ustuvor va dolzarb masala bu-yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish. Bu sohadagi bugungi kundagi eng ustuvor, dolzarb masalalarni o‘rganib, xufiyona iqtisodiyotni qisqartirish bo‘yicha prezident qarori loyihasini ishlab chiqilgan. Hujjat loyihasiga ko‘ra, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish orqali davlat budjeti daromadlarini 20 trillion so‘mga oshirish ko‘zda tutilgan.

Shundan 3,5 trillion so‘mi soxta tadbirkorlik (ssuda, kredit olish, soliqdan ozod qilingan foyda yoki boshqa imtiyozlar olish maqsadida ustav faoliyatini amalga oshirish niyatisiz tadbirkorlik korxonalari tashkil etish) holatlarini aniqlash yo‘li bilan undirish rejalashtirilgan.

Gap kompaniyalar haqiqatda mavjud bo‘lmagan tovarlar yoki xizmatlar uchun hujjatlarni rasmiylashtirgandagi hisobga olinmagan tovarlar va xizmatlar uchun soxta operatsiyalar haqida bormoqda.

Shuningdek, kompaniyalar budjetga to‘lashi kerak bo‘lgan QQS miqdorini kamaytirish uchun soxta hujjatlarni yaratgandagi sun’iy QQS hisob-kitoblariga qarshi kurashiladi.

Soliq organlari, shuningdek, katta mablag‘lar muomalada bo‘ladigan va ishonchsiz soliq qarzi paydo bo‘ladigan “bir kunlik firmalar”ni ham aniqlaydi. Bu undirilmaydigan deb hisoblanadigan soliq qarzi, chunki soliq to‘lovchi uni real aktivlar yo‘qligi yoki uning tugatilishi tufayli to‘lay olmaydi.

Jumladan, to‘lanmagan soliqlar va yetkazilgan zararni to‘liq undirish maqsadida “bir kunlik firmalar”ning benefitsiarlari va rahbarlarini aniqlash ko‘zda tutilgan.

Ikkinchi yo‘nalish-soliqlarni to‘lashdan bo‘yin tovlash, ayniqsa, ko‘chmas mulk va qurilish sohasida budjetga qo‘shimcha 1,5 trillion so‘m daromad keltirishi mumkin bo‘lgan narx manipulyatsiyasiga qarshi kurash.

Soliq firibgarligi sxemalaridan biri- ko‘chmas mulk quruvchilari yoki sotuvchilar bitim qiymatidan kelib chiqqan holda hisoblangan soliqlarni kamaytirish va daromadning bir qismini yashirish maqsadida haqiqiy bozor qiymatidan ancha past narxda bitimlar tuzadi. Masalan, 1 milliard so‘mlik kvartira rasman 500 million so‘mga sotiladi. Natijada atigi 500 million so‘mdan soliq to‘lanadi, qolgan summa esa “konvertda” o‘tkaziladi.

Ikkinchi-jismoniy shaxslar kompaniyaning ustav kapitaliga hissa sifatida qurilish materiallarini (masalan, sement, armatura, bo‘yoq) ham qo‘shadi. Materiallar kam baholangan yoki ortiqcha baholangan bo‘lishi mumkin. Natijada kompaniyaning soliq majburiyati kamayadi.

Ko‘chmas mulkni (masalan, kvartira yoki tijorat binolarini) boshqa biznesga ulush yoki hissa sifatida o‘tkazishni o‘z ichiga oladi.

Bunday holda mulk bozor qiymatidan ancha past baholanadi. Keyinchalik bu mulk soliqlarni minimallashtirish uchun arzonlashtirilgan narxda sotiladi.

Soliq qo‘mitasi, shuningdek, muntazam ravishda import operatsiyalarini amalga oshiradigan, lekin soliqlardan qochish uchun 1 foizlik juda past foyda marjasi bo‘lgan katta inventarga ega kompaniyalarni nazorat qiladi.

Shu bilan birga, Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bilan birgalikda alkogol va tamaki mahsulotlarini sotishda qo‘shimcha 1 trillion so‘m undirilishi ko‘zda tutilgan.

Shuningdek, davlat organlari axborot tizimlari va risklarni tahlil qilishdan foydalangan holda bojxona to‘lovlari, bojxona bojlari va QQSni kamaytirish maqsadida har bir korxona uchun bojxona imtiyozlari, hujjatlarda ko‘rsatilmagan tovarlarni yashirin olib kirish holatlari, arzon narxlardagi deklaratsiyalarni o‘rganadi. Ushbu chora-tadbirlar qo‘shimcha 4,3 trillion so‘mni qaytarish imkonini berishi kutilmoqda.

“Keyingi besh yil davomida xufiyona iqtisodiyot ulushini ikki baravar qisqartirish bo‘yicha katta marralarni belgilab olingan. Bu bo‘yicha soliq organlari, Bojxona qo‘mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Markaziy bank va Bosh prokuratura bilan birgalikda ishlarni jonlantirgan holda tashkil etiladi” deb rejalastirilgan.

Joriy yil boshida Shavkat Mirziyoyev davlat budjetiga yashirin iqtisodiyotdan yetkazilgan zarar 30 trillion so‘m, YaIMga yetkazilgan zarar esa 135 trillion so‘mni tashkil etishini aytgandi. Deyarli 11 mingta korxona (41 foiz) hisobotlarida faqat 1 kishini ishchi sifatida ko‘rsatgan. “Yashirin iqtisodiyot to‘g‘ri ishlayotgan tadbirkorlarga katta to‘siq bo‘lyapti”,- degandi prezident [4].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o‘rnida aytishimiz kerakki mamlakatimizda mavjud ijtimoiy ehtiyojlarini mablag‘ bilan ta’minlash uchun mustahkam moddiy asosni yaratish zarur, lekin davlat budjeti daromadlarisiz bunga erishib bo‘lmaydi. Shuning uchun ham davlat budjetining daromadlari tushumini barqarorligi mamlakat iqtisodiyotini xarakterlaydigan eng muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2024-yilgi Davlat budjeti xarajatlarida ijtimoiy farovonlik, infratuzilma va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishga yo‘naltirilgan salmoqli investitsiyalar, ham ijtimoiy, ham iqtisodiy sohalarda sezilarli o‘sishlar qayd etilgan. Hukumat barqaror o‘sishni ta’minlashga qaratilgan iqtisodiy rivojlanish va

infratuzilma loyihalariga katta sarmoya kiritilishi bilan birga ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy yordam kabi ijtimoiy xizmatlarga e’tibor qaratayotgani yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Davlat budjetini oshirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar va tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi. Budjet daromadlarini oshirish uchun soliqlarni optimallashtirish, davlat xarajatlarini maqbullashtirish, iqtisodiy diversifikatsiya va texnologik innovatsiyalarni keng joriy etish kabi chora-tadbirlarni oshirish zarurligi.

Taklif o‘rnida aytish mumkin: Ko‘chmas mulk va avtomobillar oldi-sotdisi, budjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi va boshqalarni naqdsiz shaklga o‘tkazish, to‘lovlar naqd pulda amalga oshirilganda fiskal cheklarni ro‘yxatdan o‘tkazish orqali olinadigan soliq keshbeklarini to‘lashni bekor qilish maqsadliy.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. H.P. Abulqosimov, N.G. Muminov “Xufiyona iqtisodiyot” Toshkent “YANGI NASHR” 2020-yil.
2. B.B. Berkinov “Institutsional iqtisodiyot” o‘quv qo‘llanma / B.B. Berkinov; O‘zR o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Institutsional va iqtisodiy tadqiqotlar markazi - T.: Yangi nashr, 2011. - 61-62-b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. 24.01.2020-y.//Xalq so‘zi, 25.01.2020-y.
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi https://www.imv.uz/
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi https://stat.uz/uz/

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o‘g‘li

2025. № 4

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz